folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:82, 2015/2

Sedat Veyis Örnek'in *Etnoloji Sözlüğü ve Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ne Terminolojik Açıdan Bir Bakış[1]

Hülya Uysal[2]

Bir dilin sözvarlığı kapsamında o dilin *sözcükler*i, deyimleri, kalıplaşmış sözleri, atasözleri, farklı anlatım kalıpları ve terimleri yer almaktadır. İnsanların birbirleriyle iletişim kurduğu andan itibaren sözvarlığı açısından diller arasında ödünçlemeler yapılmıştır. Bu ödünçlemeler farklı düzlemlerde kendini göstermiştir. Toplumsal ilişkiler sonucu ortaya çıkan dilsel etkileşime bağlı olarak Türkçenin tarihsel dönemlerinde de Doğu ve Batı dillerinden Türkçeye çok sayıda yabancı terim girmiştir. Bu yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilmesi amacıyla bilim insanları, yetkili kurumlar, kişiler tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Türklerin ilk yazılı kaynakları olan *Köktürk Yazıtları*ndan itibaren günümüze kadar ulaşan eserler sözvarlığı açısından değerlendirildiğinde Türkçeye çeşitli dönemlerde Çince Sanskritçe, Soğdça, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce gibi dillerden pek çok sözcük ödünçlendiği görülmektedir. Yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcükler arasında "bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri" olarak tanımlanan terimler de yer almaktadır. Türkçe bilimsel çalışmaların ürün olarak sunulması sürecinde de her bir alan araştırmacısının başvurduğu *üstdil* (metalanguage) kullanımında, sözvarlığını oluşturan öğelerden biri olan *terimler* üzerine odaklanılmaktadır.

1 Makalemi baştan sona kadar okuyarak değerlendiren ve çeşitli düzeltmeler önererek metnin daha bütünlüklü hale gelmesini sağlayan (1970'li yıllarda Türk Dil Kurumu'nda Terim Kolu Başkanlığı yapmış) emekli akademisyen, yazar Emin Özdemir ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü öğretim üyesi ve DTCF Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Gülsün Leylâ Uzun'a teşekkür ederim.

2 Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (uysalh@ankara.edu.tr)

Bilimin ve bilimsel bilginin ortaya çıkmasıyla önem kazanan terim konusu, Tanzimat'la birlikte Türkiye'de de bir sorun olarak değerlendirilmeye başlanmış ve güncelliğini korumayı sürdürmüştür. Tanzimat Dönemi'nde dilimize çok sayıda yabancı kökenli terim girmiştir. Bu terimleri Türkçeleştirmek amacıyla bazı girişimlerde bulunulmuş ve yabancı terimlere karşılıklar bulma çalışmalarına yoğunluk kazandırılmıştır. Türk toplumunda Tanzimat ile başlayan modern bilimin terimlerini karşılama çabaları, Cumhuriyet Dönemi'nde daha da sistemli bir hale getirilmiştir.

Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurduktan sonra Türkçeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla 1932, 1934, 1936'da üç büyük Türk Dili Kurultayı toplamıştır. 1933'te "Lugat-Istılah Kolu" kurulmuştur ve terimler ait oldukları bilim dallarına göre değerlendirilerek on altı bölüme ayrılmıştır. İkinci Türk Dili Kurultayı'nda (1934) terimlerin çokluğu ve yaygınlığına bağlı olarak terim (ıstılah) kolu, sözlük (lugat) kolundan ayrılmış, derlenen yabancı terimler Türkçeleştirilmek ve eksikliklerin tamamlanması amacıyla öğretmenlere, uzmanlara, profesörlere gönderilmiştir (Hatiboğlu, 1971, s. 90).

Günümüzde de yabancı kökenli birimlerin Türkçeye girişini önlemek için Türkçeleştirme çalışmalarına devam edilmektedir.

Terimler, çok eskiden beri dillerin sözvarlığında yaşayan birimler olmasına rağmen *terimbilim*[3]*/ terminoloji* çok yeni bir bilimdir.

Terimbilimin tarihsel gelişimine bakılacak olursa terimbilimi tanımlama ihtiyacı, özel dillerin gelişimiyle ortaya çıkmıştır. 15. yüzyıl bilim insanları, araştırmacılar, mühendisler kendi alanlarının bilgilerini ayrıntılı bir biçimde açıklamaya yönelmişlerdir. Leonardo da Vinci mühendislik, Gottfried Wilhelm Leibniz matematik, Albrecht Dürer geometri, Laurent Lavoisier kimya, Carl Linnaeus de biyoloji alanında bilimsel çalışmalar ortaya koyan bu tür araştırmacılar arasında yer almaktadır. Çok dilli terimbilim sözlüklerini geliştirenlerin başında ise Alfred Schlomann gelmektedir. Araştırmacı, 1907 ve 1932 yılları arasında 17 farklı konu alanı için sözcükleri sistemli bir biçimde ortaya koymuştur. Standartlaştırma için teknik komisyonların kurulmasının ardından, farklı alanların teknik sözvarlığını standartlaştırmak için de terminolojik alt komisyonlar kurulmuştur. Terimbilimi ilke ve kuramlarında temel araştırmalar Kanada'da, Almanya'da, İngiltere'de ve İskandinav ülkelerinde 20. yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır. Bugün dünyada terminoloji faaliyetleri ise daha çok İspanya, Fransa, Kuzey ve Güney Amerika'da ve Çin'de yapılmaktadır (Brown, 2006, s. 578-579).

Bir dilin bilim ve kültür dili olarak nitelendirilebilmesi için bazı özellikler taşıması gerekmektedir. Terimler de bir dile bilim ve kültür dili olma özelliği kazandıran öğeler arasında yer almaktadır. Bu durumun ortaya çıkışında etkili olan temel neden ise bilim ve teknolojideki gelişmelerin terimler aracığıyla ifade edilmesidir. Her bilimsel alanın kendine özgü bir terminolojisi vardır ve bilim dünyasındaki yeni buluşlar için yeni terimlere gereksinim duyulmaktadır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, akademik çalışmaların ya-

3 **terimbilim** (Alm. *Terminologie*, Fr. *terminologie*, İng. *terminology*) Terimleri inceleyen, bu incelemeye yön veren ilkeleri belirleyen, terim yaratımıyla ilgili sorunları ele alan uygulamalı dilbilim dalı. Terimbilim çağımızdaki yoğun terim gereksiniminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Terimleri, dilbilim ilkelerine uygun biçimde belirlemek, çözümlemek, gereken durumlarda yeni terimler yaratmak, olanaklı durumlarda da yaratılan terimleri yaygınlaştırmak bu dalın başlıca işlevleri arasındadır (Vardar, 2002, s. 192).

pıldığı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de "öğrencilere kendi anadilinde eğitim vermek ve kavramları algılamalarını kolaylaştırmak" amacıyla terim konusunda çeşitli çalışmalar yapılmakta, çeşitli kurum ve komisyonlar tarafından Türkçeleştirme projeleri yürütülmektedir. Bu tür ekip tarzı Türkçeleştirme çalışmalarının yanında bireysel çabalarıyla eserlerinde Türkçe terimler kullanmaya gayret gösteren akademisyenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de aşağıda çalışmaları ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan Sedat Veyis Örnek'tir.

2. Sedat Veyis Örnek ve Sözlük Çalışmaları

Halkbilimci, yazar Sedat Veyis Örnek, *etnoloji*[4] alanına özgü kavramların araştırmacılar, uzmanlar, okuyucular tarafından daha net bir biçimde anlaşılabilmesi ve bu kavramlara başvurularak ortaya konulan çalışmaların daha sonraki çalışmalara sağlam bir bilimsel temel oluşturabilmesi amacıyla iki sözlük yayımlamıştır:

Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Her iki sözlük de içerik açısından benzer olup farklı adlarla yayımlanmıştır. *Etnoloji Sözlüğü* ad öbeğindeki *etnoloji* Fransızca kökenliyken *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki *budun* Türkçedir.

2.1. Sözlüklere Genel Bir Bakış

Sedat Veyis Örnek, *Sözlük'ün Hazırlanmasında Göz Önünde Bulundurulan Noktalar* ve *Önsöz* bölümlerinde, sözlüklerinin aşağıdaki ilkeler doğrultusunda hazırlandığını belirtmiştir.

2.1.1. *Etnoloji Sözlüğü*

Sözlükte yer alan sözcük ve terimler örneklerle açıklanmıştır.

İlkel halklar ve yerel adlar hariç her bir sözcük ve terimin Almanca, İngilizce, Fransızca karşılıkları gösterilmiştir. Sözcük ya da terim Yunanca, Latince, İspanyolca ya da bir yerli dilinden geliyorsa söz konusu birimlerin kökeni hakkında bilgi verilmiştir.

Madde başı olarak genellikle bilinen sözcük ve terimler kullanılmış, fakat Türkçede karşılığı olmayanlara da yeni karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

Etnolog ve sosyal antropologların kısa biyografileri sunulmuş, görüşleri ve etnoloji alanına katkıları üzerinde durulmuştur.

Sözlüğün sonuna Almanca, Fransızca, İngilizce ve adlar dizini eklenmiştir.

Sözlüğün hazırlanma sürecinde başvurulan kaynakların listesine de yer verilmiştir.

2.1.2. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*

Temel terimlerin tanımları yapılmış, tanımlar içerisinde belirgin örneklere yer veril-

4 **budunbilim / etnoloji** (Alm. *Völkerkunde*, *Ethnologie*), (Fr. *ethnologie)*, (İng. *ethnology*): Özellikle ilkel diye nitelenen budunların, ama son otuz kırk yıldan beri ilkel diyemeyeceğimiz toplumların özdeksel ve tinsel kültür öğelerini dizgeli bir biçimde açıklayan; türlü kültürler arasında karşılaştırmalar yapan, insanlığın kültür tarihini açıklamaya çalışan, kültürel göçleri ve kültürün genel gelişme yasalarını araştıran bilim (Örnek, 1973, s. 18).

miştir.

Budunbilimle ilişkili olan *insanbilim, toplumbilim, halkbilim* alanındaki bazı ortak terimler de sözlüğe alınmıştır.

Yerli dillerinden Türkçeye giren ve terim olarak nitelendirilen sözcükler orijinal biçimleriyle alınmıştır: *tabu, ikat* vb.

Sözlüğün sonunda Almanca, Fransızca, İngilizce ve eski terimler dizini yer almaktadır.

Sözlüğün hazırlanma sürecinde başvurulan başlıca kaynakların listesine de yer verilmiştir.

"Terim Sözlüklerimizden Örnekler" başlığı altında, *Türk Dili* dergisinde de Sedat Veyis Örnek'in *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nden alınan bazı terim örneklerini *(evrendoğum, özümseme, uğurluk, tapıncakçılık…*) ve tanımlarını içeren bir yazı[5] da yayımlanmıştır.

Sedat Veyis Örnek'in sözlüklerinin yanı sıra literatüre katkı sağlamak ve alana özgü sözlük ihtiyacını karşılamak amacıyla 1978 yılında Orhan Acıpayamlı tarafından da *Halkbilim Terimleri Sözlüğü* yayımlanmıştır. O. Acıpayamlı'nın sözlüğü ve Sedat Veyis Örnek'in sözlükleri terim sayısı açısından karşılaştırılmış, sonuç olarak şu sayısal verilere ulaşılmıştır:

Sedat Veyis Örnek'in *Etnoloji Sözlüğü*'ndeki toplam terim sayısı: 591,

Sedat Veyis Örnek'in *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki toplam terim sayısı: 476,

O. Acıpayamlı'nın *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki toplam terim sayısı: 708,

Etnoloji Sözlüğü ve *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki ortak terim sayısı: 254,

Etnoloji Sözlüğü ve *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki ortak terim sayısı: 18,

Budunbilim Terimleri Sözlüğü ve *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*'ndeki ortak terim sayısı: 39,

Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Halkbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü'ndeki ortak terim sayısı: 15,

Sedat Veyis Örnek'in iki sözlüğünde yer almayan ancak O. Acıpayamlı'nın sözlüğünde yer alan terim sayısı: 666'dır.

Sözlüklerin karşılaştırılması yapılırken içerik açısından aynılık ya da farklılıklara değil, biçimsel açıdan aynılıklara ve farklılıklara odaklanılmıştır.

2.2. Sedat Veyis Örnek'in Yabancı Terimlerin Türkçeleştirilmesi Konusunda Sözlüklerine Yansıyan Tutumu

Toplumsal iletişimin beraberinde getirdiği dilsel etkileşime bağlı olarak Türkçenin tarihsel dönemlerinde, Doğu ve Batı dillerinden Türkçeye çok sayıda yabancı sözcük ve terim girmiştir. Bu yabancı sözcük ve terimler, Türkçeleştirilirken çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Sedat Veyis Örnek, sözlüklerinde yer vermeyi tercih ettiği madde başlarının Türkçe olmasına özen göstermiştir. Sedat Veyis Örnek, sözlüklerine genel kabul görmüş Türkçe karşılıkları almıştır. Bunun yanında sözlüklerinde, yaban-

5 Terim örnekleri ve tanımları için *bkz.* Terim Sözlüklerimizden Örnekler: Sedat Veyis Örnek: Budunbilim Terimleri Sözlüğü. (1975). *Türk Dili Dergisi*. Ekim, Cilt XXXII, Sayı 289, 570.

cı sözcük ve terimler için kullanılmasını uygun gördüğü yeni Türkçe karşılıklara da yer vermiştir. Önerdiği bu Türkçe karşılıklardan bazılarını kendisinin türetme ihtimali de bulunmaktadır. Sedat Veyis Örnek'in bu tutumu, bilim dili olarak Türkçenin gelişmesine katkıda bulunmak için çaba harcadığını gösterir; elbette Türkçenin gücüne olan inancını da. Onun bu tutumu, Türk dili araştırmacılarının bakış açısıyla dilsel gelişimlere, değişimlere yaklaşımı ve dil konusundaki bilinçli uygulamaları, etnoloji alanına özgü yabancı kökenli kavramları karşılamak için yapılan Türkçeleştirme çalışmalarında değişik yönleriyle görülmektedir. Sedat Veyis Örnek'in yayımladığı iki sözlük, Türkçeleştirme doğrultusundaki yöneliminin ve bu alandaki çabalarının birer ürünüdür. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*'nün devamı niteliğinde olup daha çok sayıda Türkçe madde başı içermektedir. Her iki sözlük de TDK'nin izlediği dil politikasına bağlı kalınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın asıl amacı ise Türkçe madde başlarının hangi yöntemlerle Türkçeleştirildiğini, Türkçenin türetim morfolojisinin hangi ilkeler doğrultusunda ortaya konulduğunu belirtmektir.

2.3. Sedat Veyis Örnek'in Sözlüklerinde Yer Alan Yabancı Terimlerin Türkçede Karşılanma Biçimleri

Aşağıda yer alan konu başlıkları ve örnekler, terminolojik açıdan ele alındığında, Sedat Veyis Örnek'in yabancı terimleri karşılamak amacıyla sözlüklerinde yer verdiği Türkçe karşılıkların ne tür yöntemlerle oluşturulduğu konusunda bilgi sunmaktadır. Terimler, içerik açısından değil, terminolojik açıdan değerlendirilecektir.

2.3.1. Öyküntü (*Calque*)

"Bir dilden öbürüne, genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla içerik ve -bileşik biçimler söz konusu olduğunda- sıralanış düzeni aktarma; bu işlem sonucunda ortaya çıkan biçim. Örneğin *bilim-kurgu* terimi İngilizce kökenli bir öyküntüdür." (Vardar, 2002, s. 156). Bu yönteme yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesi sürecinde sıklıkla başvurulmuştur.

Sedat Veyis Örnek'in sözlüklerinde de öyküntü örnekleri yer almaktadır. Bunlardan bazıları:

• Alm. *Baumkult* / Fr. *culte d'arbre* / İng. *tree cult* > ağaca tapınma (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü* [6])

Batı dillerinde *Baumkult / culte d'arbre / tree cult* olarak adlandırılan terim, Türkçeye *ağaca tapınma* olarak çevrilmiştir. *a*ğaç sözcüğü *Baum / arbre / tree* sözcüklerine, *tapınma* sözcüğü de *kult, culte, cult* sözcüklerine karşılık olarak önerilmiştir. Bu terim, her iki sözcüğü de Türkçe olan çeviri öğeler grubunda yer almaktadır.

• Alm. *Weisse Magie* / Fr. *magie blanche* / İng. *white magic* > ak büyü **(***Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü***)**

Batı dillerinde *Weisse Magie / magie blanche / white magic* olarak adlandırılan terim, Türkçeye *ak büyü* olarak çevrilmiştir. *ak* sözcüğü *Weisse, blanche, white* sözcüklerine, *büyü* sözcüğü de *magie, magic* sözcüklerine karşılık olarak önerilmiştir. Bu terim, her iki

6 *Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*'ne göre daha geniş kapsamlıdır.

sözcüğü de Türkçe olan çeviri öğeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 1: *Öyküntü* (*Calque*) Yöntemine Başvurularak Türkçeleştirilen Diğer Terimler

Kaynak Dil (*Source Language*)	**Hedef Dil (*Target Language*)**
Alm. *Kopfbinden* / Fr. *bander la tête* / İng. *head binding*	baş bağlama (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*) *kopf, tête, head = baş / binden, bander, binding = bağlama* (Her iki sözcüğü de Türkçe olan çeviri öğeler)
Alm. *Primitive Mentalität* / Fr. *mentalité primitive* / İng. *primitive mentality* [1] / es. t. *iptidaî zihniyet*	ilkel düşünüş (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*), *Primitive, primitive, iptidaî = ilkel / Mentalität, mentalité, mentality, zihniyet = düşünüş* (Her iki sözcüğü de Türkçe olan çeviri öğeler)
Alm. *Muterrecht* / Fr. *droit maternel* / İng. *mother right* [2] / es.t. *ana hukuku*	ana türesi (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*), *Muter, maternel, mother = ana / recht, droit, right, hukuk = türe* (Her iki sözcüğü de Türkçe olan çeviri öğeler)

2.3.2. Türetimsel Biçimbirimlere Başvurma

Yabancı terimlerden bazıları ise türetimsel biçimbirimlere başvurularak Türkçeleştirilmiştir. Sedat Veyis Örnek'in sözlüklerinde yer alan terimlerden bazıları şöyledir:

2.3.2.1. Batı Kökenli -ion Biçimbirimini Karşılayan Biçimbirimlerle Terim Türetme

• Alm. *Vervollstaendigung, Integration* / Fr. *Intégration* / İng. *Integration* > bütünleşme (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında bulunan *Vervollstaendigung, Integration* terimleri yerine Türkçede *bütünleşme* terimi kullanılmaktadır. Batı kökenli *-ion* biçimbirimi, *bütünleşme* örneğinde, *bütün* gövdesi üzerine eklenen +lAşmA türetimsel biçimbirimiyle karşılanmıştır.

2.3.2.2. Batı Kökenli -izm Biçimbirimini Karşılayan Biçimbirimlerle Terim Türetme

• Alm. *Funktionalismus* / Fr. *fonctionnalisme* / İng. *functionalism* [7] / es.t. *fonksiyonalizm* > görevselcilik (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında bulunan *Funktionalismus, fonctionnalisme, functionalism*[8] terimleri yerine Türkçede *görevselcilik* [9] terimi kullanılmaktadır. Batı kökenli *-izm* biçimbirimi, *görevselcilik* örneğinde *görevsel* gövdesi üzerine eklenen +ÇIlIk türetimsel biçimbirimiyle karşılanmıştır.

2.3.3. Sözcük Birleştirme

2.3.3.1. Batı Kökenli Mono- Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Einehe, Monogamie* / Fr. *monogamie* / İng. *monogamy* / es. t. monogami >

7 *Etnoloji Sözlüğü*'nde, İng. *functionalism* terimi, Türkçenin söyleyiş özelliklerine göre uyarlanan Batı kökenli *fonksiyonalizm* ile karşılanmıştır.

8 *functionalism sözcüğündeki her bir biçimbirim için Türkçe biçimbirimler karşılık gösterilmiştir: function=görev, function-al= görev-sel, functional-ism= görevsel-cilik.*

9 Dilde var olan *görev* kökü üzerine Türkçeleştirme çalışmaları sürecinde yeni anlamlar ve yeni sözcükler / terimler türetmek amacıyla çeşitli biçimbirimler (+sel, +cilik) getirilmiştir.

tekeş evlilik (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Einehe, Monogamie, monogamie, monogamy* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *tekeş evlilik* terimi kullanılmaktadır. *monogamy* sözcüğünün kuruluşunda yer alan *ön ek* (*mono*), Türkçede *tek* ile karşılanmıştır. Bu terim yerine günümüzde "*tek eşlilik*"[10] kullanılmaktadır.

• Alm. *Monotheismus* / Fr. *monothéisme* / İng. *monotheism* / es. t. *monoteizm* > tek tanrıcılık (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Monotheismus, monothéisme, monotheism* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *tektanrıcılık* terimi kullanılmaktadır. *monotheism sözcüğünün kuruluşunda yer alan ön ek* (*mono*), Türkçede *tek* ile karşılanmıştır.

2.3.3.2. Batı Kökenli Poly- Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Polytheismus* / Fr. *polythéisme* / İng. *polytheism* / es.t. *kesreti ilâh, politeizm* > *çoktanrıcılık* (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Polytheismus, polythéisme, polytheism* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede çoktanrıcılık terimi kullanılmaktadır. *polytheism* sözcüğünün kuruluşunda yer alan *ön ek* (poly), Türkçede çok ile karşılanmıştır.

• Alm. *Vielehe, Polygamie* / Fr. *Polygamie* / İng. *Polygamy* / es. t. poligami > çokeş evlilik (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Vielehe, polygamie, polygamy* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *çokeş evlilik* terimi kullanılmaktadır. *polygamy sözcüğünün kuruluşunda yer alan ön ek* (*poly*), Türkçede **çok** ile karşılanmıştır. Bu terim yerine günümüzde "*çok eşlilik*" [11] kullanılmaktadır.

2.3.3.3. Batı Kökenli Sub- Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Sub-kultur* / Fr., İng. *sub-culture* > altkültür [12] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Sub-kultur, sub-culture* olarak adlandırılan terimler yerine Türkçede *altkültür* terimi kullanılmaktadır. *subculture* teriminin kuruluşunda yer alan ön ek (sub) *alt* ile karşılanmıştır.

2.3.3.4. Batı Kökenli Pre- Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Vorgeschichte* / Fr. *préhistorie* / İng. *prehistory* / es.t. *prehistorya* > diptarih [13] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Vorgeschichte, préhistorie, prehistory* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *diptarih*[14] terimi kullanılmaktadır. *préhistory* teriminin kuruluşunda yer alan ön ek (pr**é**), Türkçede *dip* ile karşılanmıştır.

2.3.3.5. Batı Kökenli -loji Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Völkerkunde, Ethnologie* / Fr., İng. *ethnology* / es.t. *etnoloji* > budunbilim[15]

10 Sözcük türetimi açısından *tek eşlilik, tekeş evlilik'e* göre daha doğru bir yapıdır.

11 Sözcük türetimi açısından çok eşlilik, çokeş evlilik'e göre daha doğru bir yapıdır.

12 *Etnoloji Sözlüğü*'nde *altkültür* terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

13 *diptarih* = *prehistory* teriminin anlamsal içeriği, *Etnoloji Sözlüğü*'nde, Türkçenin söyleyiş özelliklerine göre uyarlanan Batı kökenli *prehistorya* ile ifade edilmektedir.

14 Dilde varlığını sürdürmeyi başaramayan *diptarih* terimi yerine günümüzde *tarihöncesi* terimi kullanılmaktadır.

15*budunbilim* teriminin anlamsal içeriği, *Etnoloji Sözlüğü*'nde, Türkçenin söyleyiş özelliklerine göre uyarlanan Batı kökenli *etnoloji* ile ifade edilmektedir.

(*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Völkerkunde, ethnologie, ethnology* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *budunbilim* terimi kullanılmaktadır. *Budun* sözcüğü, Eski Türkçede *bodun* biçiminde geçmekte "boylar, kabileler, halk" anlamlarını taşımaktadır. Bu sözcük, ses kanunlarına bağlı kalarak günümüze aktarılsaydı şu an farklı bir biçimde dilde yer alacaktı: *boyun*. Ancak sözcük, o günkü biçimiyle terim olarak alınmıştır. Eğer bu durumun aksi söz konusu olsaydı bu terim insan uzvu olan "*boyun*" sözcüğü ile eşyazımlı hale gelecekti. Bu durumun önüne geçmek için bir anlamda sözcüğün eski biçiminin korunduğu söylenebilir. Batı kökenli *ethnologie* teriminin kuruluşunda yer alan son ek (-loji) ise *Türkçede bilim* sözcüğü ile karşılanmıştır.

2.3.3.6. Batı Kökenli –lore Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm. *Volkskunde* / Fr., İng. *folklore* / es.t. *halkıyyat, folklor* > halkbilim (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü, Etnoloji Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Volkskunde, folklore* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *halkbilim* terimi kullanılmaktadır. *folklore* teriminin kuruluşunda yer alan son ek (-lore), Türkçede *bilim* ile karşılanmıştır.

2.3.3.7. Batı Kökenli Sym- / Syn- Biçimbirimini Karşılayan Sözcüklerle Terim Türetme

• Alm., Fr. *Symbiose* / İng. *symbiosis* [16] / es.t. *simbioz* > birlikte yaşayış (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *symbiose, symbiosis* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *birlikte yaşama* terimi kullanılmaktadır. *symbiosis* teriminin kuruluşunda yer alan ön ek (sym-), Türkçede *birlikte* ile karşılanmıştır.

• Alm. *Synchronische Methode* / Fr. *méthode synchronique* / İng. *synchronic method* / es. t. *senkronik metot* > eşzamansal yöntem [17] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Synchronische Methode, méthode synchronique, synchronic method* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede eşzamansal yöntem terimi kullanılmaktadır. *synchronic* teriminin kuruluşunda yer alan ön ek (syn-), Türkçede *eş* sözcüğü ile karşılanmıştır.

2.3.4. Türkiye Türkçesi Ağızlarına Başvurma

Sedat Veyis Örnek, yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesi sürecinde Türkiye Türkçesi ağızlarına da başvurmuştur.

• Alm. *Regenboden* / Fr. *arc-en-ciel* / İng. *rainbow* / es. t. *alaimisema* > alkım [18] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Türkiye Türkçesi ağızlarından ölçünlü Türkçeye aktarılan terimlerden biri *alkım*'dır.

alkım [→ *ala kuşak*]

ala kuşak [*albeñli, albez -1, alemir, aleyim zahman, algım salgım, algurşak, alguşak -1, alım yeşilim* (*II*), *alınan emir, alkım, al kuşak, allemir, allı gelin* (*I*), *allım yaşıl, allım*

16 İng. *symbiosis* terimi için *Etnoloji Sözlüğü*'nde *beraber* (Farsça) *yaşama* (Türkçe) terimi karşılık gösterilmiştir.

17 *Etnoloji Sözlüğü*'nde *eşzamansal yöntem* terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

18 *Etnoloji Sözlüğü*'nde *alkım* terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

yeşil, allım yeşillim -2, allı yeşil, allı yeşilli, alyeşil, alyeşil kuşak] Alâimisema, gök kuşağı (*Derleme Sözlüğü*, C: 1, 2. baskı).

2.3.5. Tarihî Türkçe Metinlere Başvurma

Sedat Veyis Örnek, yabancı terimler Türkçeleştirilirken tarihî metinlerde yer alan sözcüklerin de canlandırılması gerektiği düşüncesindedir. Bu düşünceden hareketle yayımlanan *Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü, Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I-II, Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu, Türkçe Terimler Cep Kılavuzu* vb. kaynaklardan faydalanmıştır. Sedat Veyis Örnek'in çalışmalarına o dönemin dil anlayışının yansıdığı görülmektedir. Sedat Veyis Örnek'in *sözlüklerinde yer alan ve tarihî metinlerden canlandırılan terim örneklerinden bazıları:*

• Alm. *Ekstase* / Fr. *extase* / İng. *ecstasy* / es.t. *vecde gelme* > esrime [19] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *ekstase, extase, ecstasy* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *esrime* terimi kullanılmaktadır, *esrime sözcüğü tarihî metinlerden yazı diline aktarılan örneklerden biridir* ve bu sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde şu şekilde yer almaktadır:

esirmek (*esrimek*)

1. Sarhoş olmak, aklını kaybetmek, delirmek, kendinden geçmek.

2. Azgınlaşmak, sertleşmek, çok kızmak.

* Ah kıldılar kamusu düştü yere

Hayran oldu esrüdi ایدرسا anı göre (*Yuz. Şeyd. XIII. 40*),

* Yine esridi Yunus, Taptuk yüzün görelden

Meğer anın gölünden bir cur'a şerbet içti *(Yunus. XIII-XIV),*

* Ramazan ayınun evvel gecesi süci işüp esrimiş ایلرسا شم atam bunu istemiş bulmamış *(Yüz. Ha. XIV. 67)…*

• Alm. *Mutterrecht* / Fr. *droit maternal* / İng. *mother right* [20] / es. t. *ana hukuku* > ana türesi (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Mutterrecht, droit maternal, mother right* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede *ana türesi* terimi kullanılmaktadır, *türe* sözcüğü tarihî metinlerden yazı diline aktarılan örneklerden biridir ve bu sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde şöyle geçmektedir:

türe

Âdet, usûl, kaide, örf, görenek, kanun, âyin.

Nite ki padişahın halifesi bir nice zaman padişah huzurunda saltanat türesini ینسرت ve memleket âdetini öğrenir *(İrşad. XV.53),*

İl ilden ayruksı olmaz, türesi یسەروت ayruk olur *(Ata. XV. 18),*

Âdet ve türe هروت oldur ki, her canver ki bir boyun uykunu *ola (Ta. Sel. XV. 11)…*

• Alm. *Albenismus* / Fr. *albinisme* / İng. *albinism* / es. t. *albinizm* > çaparcılık [21] (*Bu-*

19 *Etnoloji Sözlüğü*'nde *esrime* terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

20 İng. *mother right* terimi için *Etnoloji Sözlüğü*'nde *ana* (Türkçe) *hukuku* (Arapça) terimi karşılık gösterilmiştir.

21 *Etnoloji Sözlüğü*'nde **çaparcılık** terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türk-

dunbilim Terimleri Sözlüğü)

Batı dillerinin sözvarlığında *Albenismus, albinisme, albinism* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede çaparcılık terimi kullanılmaktadır, çaparcılık sözcüğü de tarihî metinlerden yazı diline aktarılan örneklerden biridir ve bu sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde şöyle geçmektedir: Bu terim yerine günümüzde "*akşınlık*" kullanılmaktadır.

çapar

Karışık renkli, benekli.

* Hakire o dahi bir kese, bir at, bir firenk gulâm ve bir kelb-i muallem tazı ve bir çapar راپاچ zagar ihsan eyledi *(Ev. XVII. 443)*,

* *Çapar* راپچ [Fa.]: Umumen iki renkli alaca ve hususan ol yeşil güvercine denir ki benek benek siyah noktaları ola ve ol ata denir ki levninin muhalifi ola. Arabide abraş ve Türkide dahi çapar راپچ denir *(Bürh. XVIII-XIX. 215).*

• Alm. *Materiale Kultur* / Fr. *culture matérielle* / İng. *material culture* / es. t. *maddî kültür* > özdeksel kültür [22] (*Budunbilim Terimleri Sözlüğü*)

Batı dillerinin sözvarlığında *Materiale Kultur, culture matérielle, material culture* olarak adlandırılan terim yerine Türkçede özdeksel kültür terimi kullanılmaktadır, özdeksel sözcüğünün türetimsel tabanı olan özdek sözcüğü tarihî metinlerden yazı diline aktarılan örneklerden biridir. Bu sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde *şu şekilde* geçmektedir:

özdek

1. Esas, gövde, temel, kök, öz. 2. Hülasa, iç, öz.

* Sanaydın ki olar şol bir koparılmış bırağılmış hurma özdekleri یرلكدزا gibi yaturlar *(Leys. Mu. XIV-XV. 417-2),*

* Cennet ağaçlarının özdeği یكدزوا altundandır *(Cev. Ah. XV-XVI. 247)*…

Sedat Veyis Örnek'in yabancı terimleri karşılamak için sözlüklerinde yer verdiği Türkçe karşılıkların ne tür yöntemlerle oluşturulduğuna baktığımızda, bir yöntem kullanılırken diğer yönteme de başvurulduğu görülmektedir.

3. Sedat Veyis Örnek'in Sözlüklerinde Madde Başı Olan Terimlerin Kökenleri

Sedat Veyis Örnek, sözlüklerinde yer alan madde başlarının Türkçe olması konusunda özen göstermiştir. Ancak sözlüklerdeki bazı madde başlarının yabancı kökenli (Doğu ya da Batı kökenli) olduğu görülmektedir. *Örneğin;*

*Etnoloji Sözlüğü'*nde yer alan Batı kökenli terimlerden bazıları şöyledir:

*animalizm, akültürasyon, aplikasyon***,** *demografi***,** *dendrokronoloji***,** *difüzyon***,** *ergoloji* vb.

Etnoloji Sözlüğü'nde yer alan Doğu kökenli terimlerden bazıları ise:

° *remil* (Alm. *Geomantie* / Fr. *Géomancie* / İng. *Geomancy*) (Kumda birtakım çizgiler çizerek fala bakma), Arapça kökenli bir sözcüktür.

° *cemaat* (Alm. *Gemeinschaft* / Fr. *communauté* / İng. *community*), Arapça kökenli bir sözcüktür.

° *ırkbilim* (Alm. *Rassenkunde* / Fr. *raciologie* / İng. *raciology*), Terimi oluşturan birimlerden biri olan *ırk* sözcüğü Arapça kökenlidir.

çe karşılığına yer verilmemiştir.

22 *Etnoloji Sözlüğü*'nde **özdeksel kültür** terimine ve bu terime karşılık gösterilen herhangi Batı kökenli bir terimin Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

Benzer bir durum Sedat Veyis Örnek'in diğer sözlüğü için de geçerlidir. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde de Doğu kökenli terimlerin ya da Doğu kökenli terimlerle kurulan öbeklerin madde başı olduğu görülmektedir:

° *muska* (Alm. *Amulett* / Fr. *amulette* / İng. *amulet* / es.t. *hamaylı*) Arapça kökenli bir sözcüktür.

° *oruç tutma* (Alm. *Fasten* / Fr. *jeûne* / İng. *fasting*) *oruç tutma öbeğindeki oruç* Farsça kökenli bir sözcüktür.

° *dua* (Alm. *Gebet* / Fr. *prière* / İng. *prayer*) Arapça kökenli bir sözcüktür.

° *nazar* (Alm. *Böser Blick* / Fr. *mauvais oeil* / İng. *evil eye)* Arapça kökenli bir sözcüktür, vb.

Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde yer alan Batı kökenli terimlerden bazıları ise şöyledir:

° *jest* (Alm., Fr. *Geste* / İng. *gest*)

° *klan* (Alm. *Klan* / Fr., İng. *clan*)

° *maske* (Alm. *Maske* / Fr. *masque* / İng. *mask*) vb.

Madde başlarının yabancı kökenli bir sözcük olması, henüz o dönemde o kavramlar için Türkçe bir karşılık önerilmediğini kanıtlar niteliktedir. Ancak günümüzde yabancı kökenli terimler için çeşitli Türkçe karşılıklar önerilmişse bunların kullanılması, Türkçe terimlerin kullanımının yaygınlaşmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle bulunan Türkçe karşılıklarla yabancı kökenli sözcüklerin dile girişi az da olsa engellenmiş olacaktır.

4. Sedat Veyis Örnek'in Sözlüklerindeki Terimlerin Dilde Tutunma Oranı

Sedat Veyis Örnek tarafından farklı yıllarda yayımlanan *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* ve *Etnoloji Sözlüğü*'nde yer alan bazı sözcükler, Türkçenin genel sözvarlığına ait olmakla birlikte geçmişten bugüne kadar kullanılmış ve halkbilim terminolojisinin birer parçası olmayı sürdürmüştür (*ağaca tapınma, ak büyü, kurşun dökme, takmaad, toplayıcılık, anaerki, özümseme* vb.). Bu sözcüklerin hala büyük bir çoğunluk tarafından kullanılması, kullanım sıklığının yüksek olduğunu ve bunların dilde tutunduğunu göstermektedir. Sedat Veyis Örnek'in sözlüklerinde yer alan ancak kullanım sıklığının düşük olduğu düşünülen diğer bazı maddebaşlarının da günümüzde hala kullanılıp kullanılmadığı belirlenmek istenmiştir (*alışkı, cancılık, diptarih, güççülük, tapıncakçılık* vb.). Bu tespitin yapılabilmesi için yakın tarihte yayımlanan halkbilim alanına özgü terim sözlüklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu içerikte hazırlanan yeni tarihli herhangi bir terim sözlüğüne ulaşılamamış ve söz konusu sözcüklerin hala kullanılıp kullanılmadığı belirlenememiştir. Bunun yanında halkbilimle bazı ortak terimlere sahip olabileceği düşüncesinden hareketle Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın tarafından hazırlanan *Antropoloji Sözlüğü'*ne de bakılmıştır. Ancak bu sözlükte de kullanım sıklığının oldukça düşük olduğu düşünülen sözcüklere rastlanmamıştır. Ayrıca çeşitli veri tabanlarına başvurulmuş ve bazı makalelere ulaşılmıştır. Ancak bu makalelerin yayımlanma yılları yakın zamana ait değildir. Dolayısıyla bu makaleler söz konusu terimlerin hala kullanılıp kullanılmadığı hakkında bilgi sunmamaktadır. Örnek:

Koşay, H. Z. (1974). Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi (Prehistor ve Protohistuarı). *Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı,* Cilt I, Erzurum.

Kökten, K. (1975). Kars ve Çevresinde Dip Tarih Aratırmaları Yazılıkaya Resimleri. *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 95-104.

Aygün Cengiz, S. (2001). Siyasal İktidarın Meşrulaştırılması Sürecinde Kuttören-Basın İlişkisi: Ankara Bayram Gazetesi Örnek Olayı (Metin Turan ile birlikte). *Folklor/ Edebiyat Dergisi*, Cilt 7, Sayı 25, 21-33.

Sonuç

Her dönemin dil politikası, o dönemde ortaya konulan eserlerde kendini göstermektedir. Başka bir deyişle kurum, kuruluş ve kişiler adına yapılan yayınlar dönemin dil anlayışını yansıtmaktadır. Duruma Türkçeleştirme çalışmaları açısından bakılacak olursa Türk Dil Kurumunun kuruluşundan sonra da doğal olarak ortaya konulan ve TDK desteğiyle çıkarılan eserlerde ya da TDK'nin dil anlayışını savunan kişilerin eserlerinde Kurumun Türkçeleştirme anlayışının hakim olduğu görülecektir.

TDK'nin öncülüğünü yaptığı Türkçeleştirme çalışmaları, çeşitli araştırmacılar tarafından da desteklenmiştir. Bu tür çalışmalara katılan ve destek verenlerden biri de Sedat Veyis Örnek'tir. Türkçeleştirme politikasını eserlerine yansıtıp *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* ve *Etnoloji Sözlüğü*'nü yayımlayan Sedat Veyis Örnek'in budunbilim alanına büyük katkıları olmuştur. Çünkü onun ortaya koyduğu bu çalışmaların her bir parçası, günümüzde yapılan akademik çalışmalarda kullanılan üst dilin temelini oluşturmakta yani alana özgü çok sayıda terim içermektedir.

Sedat Veyis Örnek, sözlüklerinde Batı ve Doğu kökenli madde başlarına çok az yer vermiştir. Ancak Sedat Veyis Örnek'in sözlüğünde yer verdiği Türkçe madde başlarının sayısı oldukça fazladır, bu durum onun Türk dili konusunda da bilgi birikiminin olduğunu göstermektedir. Çünkü madde başı olan terimler, türetim açısından Türkçenin dil kurallarına uygunluk göstermektedir.

Budunbilim Terimleri Sözlüğü'nde Türkçe madde başlarının, daha önce yayımlanan *Etnoloji Sözlüğü*'ne oranla daha yoğun olduğu görülmektedir (*Etnoloji Sözlüğü'*nde yer alan *etnoloji, folklor* vb. terimler, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *budunbilim, halkbilim* vb. biçiminde Türkçeleştirilmiştir). Bu durum, yabancı terimleri karşılamak amacıyla türetilen Türkçe terimlerin dilde kabul gördüğünü ve yaygınlaşmaya başladığını göstermektedir. Sedat Veyis Örnek'in Türkçeye duyarlılığı ve yabancı terimleri Türkçeleştirme çabaları görmezden gelinemez.

Sedat Veyis Örnek'in sözlüklerine koymayı tercih ettiği genel kabul görmüş terimler ve yabancı terimler için kendisinin önerdiği Türkçe karşılıklar, Türk terminolojisi açısından oldukça önemlidir. Bugün bile budunbilim alanında yapılan bilimsel çalışmalarda Sedat Veyis Örnek'in sözlüğünde yer alan terimlere başvurulmaktadır.

Günümüzdeki Türkçeleştirme çalışmalarına bakıldığında ise artık TDK tarafından bu tür çalışmaların komisyonlarca devam ettirilmediği görülmektedir. Dil politikası geçmişteki kadar Türkçeleştirme çalışmalarında ağır basmamakta ve uygulama alanı bulamamaktadır.

Her bir birey olguları, durumları, kavramları kendi ana dilinde daha kolay içselleştirebilmektedir. Bu sebeple algılama seviyesini artırabilmek ve kolay öğrenmeyi sağlamak için özellikle eğitim dilinde Türkçeleştirme çalışmalarına yeniden yoğunluk kazandırılmalı ve terimler konusunda da bir uzlaşmaya varılmalıdır.

Kaynakça

Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Brown, K. (2006). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Second Edition, Volume Twelve, U.K: Elsevier Ltd.

Derleme Sözlüğü I-VI (2009). Birleştirilmiş Tıpkıbasım, Ankara: TDK Yay.

Hatiboğlu, V. (1971). Atatürk ve Terim Devrimi. *Türk Dili*, Ankara: TDK Yay., Kasım 1971, C: XXV, S: 242, s. 88-91.

Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1996). Ankara: TDK Yay.

Terim Sözlüklerimizden Örnekler: Sedat Veyis Örnek: Budunbilim Terimleri Sözlüğü. (1975). *Türk Dili Dergisi*, Ekim, Cilt XXXII, Sayı 289, 570.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Öz

Türk halkbilimcisi Sedat Veyis Örnek, halkbilimi konusunda yaptığı çalışmaların yanı sıra Türk Dil Devrimi'nin ilkeleri doğrultusunda Türk terimbilimine de Türkçe terimler kazandırmış, ortaya koyduğu bilimsel ürünlerle Türklük bilimine katkılarda bulunmuş bir bilim insanıdır. Bu yazıda, Türk bilim dilinin yabancı terimlerden arındırılmasına türettiği Türkçe terimlerle katkıda bulunan Sedat Veyis Örnek'in *Etnoloji Sözlüğü* ve *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*'nde yer alan terimler, türetim morfolojisi ve terimbilimi açısından değerlendirilmiştir. Çalışma sürecinde, her iki sözlükten terimler taranmış ve taramadan seçilen bu örnek terimler, yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesinde uygulanan yöntemler açısından sınıflandırılmıştır. Sedat Veyis Örnek'in yabancı terimleri türetmede başvurduğu yöntemler sırasıyla öyküntü (*calque*): Alm. *Weisse Magie* / Fr. *magie blanche* / İng. *white magic* > ak büyü; türetimsel biçimbirimlere başvurma: Alm. *Vervollstaendigung*, *Integration* / Fr. *Intégration* / İng. *Integration* > bütünleşme; sözcük birleştirme: Alm. *Volkskunde* / Fr., İng. *folklore* / es.t. halkıyyat, folklor > halkbilim; Türkiye Türkçesi ağızlarına başvurma: Alm. *Regenboden* / Fr. *arc-en-ciel* / İng. *rainbow* / es. t. *alaimisema* > alkım; tarihî metinlere başvurma: Alm. *Ekstase* / Fr. *extase* / İng. *ecstasy* / es.t. vecde gelme > esrime olarak tespit edilmiştir. Sözlüklerde Doğu ve Batı kökenli terimler yer alsa da madde başı olan terimlerin büyük bir oranda Türkçe olduğu sonucuna varılmıştır. Bu madde başları, Sedat Veyis Örnek'in Türk Dil Devrimi'nin Türkçeleştirme politikasını benimseyip eserlerine yansıttığını ve bu politika çerçevesinde yapılan çalışmaları desteklediğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: terim, terimbilim, Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, yabancı terimleri Türkçeleştirme yöntemleri

A Terminological Look At *Etnoloji Sözlüğü* and *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* by Sedat Veyis Örnek

Abstract

Being a Turkish folklorist and scientist Sedat Veyis Örnek has studied on ethnology by adopting the principles of Turkish linguistic revolution and he has not only introduced Turkish terms to Turkish terminology but also contributed to Turcology with his scientific studies. In this article, the terms in *Etnoloji Sözlüğü* and *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* of Sedat Veyis Örnek, who has contributed to purify foreign terms in Turkish scientific language with Turkish terms being headword in his dictionaries have been evaluated with derivational morphology and terminology. During the course of the study, the terms scanned in both of the dictionaries and the sample scanned terms were classified using the methods employed for the translation of foreign terms into Turkish. The methods which have been applied by Sedat Veyis Örnek are as follows: *calque*: Alm. *Weisse Magie* / Fr. *magie blanche* / İng. *white magic* > ak büyü; referring to derivational morphemes: Alm. *Vervollstaendigung*, *Integration* / Fr. *Intégration* / İng. *Integration* > bütünleşme; word combining: Alm. *Volkskunde* / Fr., İng. *folklore* / es.t. *halkıyyat*, *folklor* > *halkbilim*; referring to Turkish dialects: Alm. *Regenboden* / Fr. *arc-en-ciel* / İng. *rainbow* / es. t. *alaimisema* > alkım; referring to historical texts: Alm. *Ekstase* / Fr. *extase* / İng. *ecstasy* / es.t. vecde gelme > esrime. It has been concluded that lexical entry terms in the dictionaries are substantially Turkish though there are foreign terms which are derivated from Eastern and Western languages. These lexical entries indicate that Sedat Veyis Örnek has not only adopted and reflected the policy of Turkish Linguistic Revolution while translating foreign terms into Turkish but he also supported the studies conducted within the frame of this policy.

Keywords: term, terminology, Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, methods to translate foreign terms into Turkish